
Politiek op televisie en in de krant: sociale kenmerken en informatie-interesse van kijkers en lezers

Leo B. van Snippenburg

1. Inleiding

Politicalologen in Nederland hebben de laatste decennia de nodige aandacht besteed aan de meer uitgesproken vormen van politieke participatie als stemmen bij verkiezingen, bezoeken van vergaderingen van politieke partijen en meedoen aan demonstraties (zie Elsinga 1985, Castenmiller 1988). Er is daarbij met name onderzoek verricht naar de sociaal-culturele achtergrond (sociale kenmerken en attitudes) van degenen die op deze wijze politiek actief zijn. Er is daarentegen geen aandacht geschonken aan sociale kenmerken en attitudes van degenen die op minder uitgesproken wijze deelnemen aan het politieke proces, zoals de lezers van politieke berichten in kranten en de luisteraars en kijkers naar politieke radio- en televisieprogramma's. Binnen de communicatiewetenschap is hier tot nu toe evenmin aandacht aan besteed, terwijl bij voorbeeld wel onderzoek is verricht naar de sociale achtergrond en attitudes van consumenten van algemeen informatieve media-inhouden als nieuwsberichten, actualiteitenprogramma's en documentaires (Verwey 1986, Van Snippenburg 1991).

Al met al is er in het grensgebied van de twee genoemde sociaal-wetenschappelijke disciplines een interessant onderzoeksobject blijven liggen: dat van de objectief-sociale en subjectieve determinanten van lezen van en kijken en luisteren naar politieke media-inhouden.¹ Vergroting van kennis hierover is onder meer van belang voor onderzoek naar de politiek-maatschappelijke functies van de massamedia, de deelname van burgers aan het politieke proces en de rol van media-inhouden bij de vorming van denkbeelden hierover. In dit artikel presenteren we een aanzet tot onderzoek op genoemd gebied. We stellen ons hierbij bescheiden op omdat er niet zo veel gegevens beschikbaar zijn over kijkers en luisteraars naar en lezers van specifiek politieke programma's en artikelen. Met het adjectief 'specifiek politieke' doelen we in dit verband op programma's en artikelen die de gang van zaken binnen de institutionele politiek behandelen, die bij voorbeeld berichten over kabinetsbesluiten, kamerdebatten en verkiezingen.

In de volgende paragrafen formuleren we eerst een theoretisch model over de effecten van opleiding, leeftijd, sekse, inkomen en politieke informatie-interesse

op het lezen van politieke berichtgeving in kranten en het kijken naar politieke programma's op televisie. Uit dit model leiden we enkele concrete onderzoekshypothesen af die we vervolgens toetsen met behulp van empirische gegevens uit het bestand van een nationale enquête uit 1989. Helaas bevat dit bestand geen gegevens over luisteren naar politieke radioprogramma's. We hebben ons in dit onderzoek daarom noodgedwongen beperkt tot het lezen van politieke krantartikelen en het kijken naar politieke televisieprogramma's.

2. Een aanzet tot een onderzoeksmodel

Weinig is bekend, zoals gezegd, over de sociaal-structurele kenmerken en motieven van degenen die regelmatig naar politieke programma's kijken en politieke krantartikelen lezen. Wat betreft degenen die veel naar politieke televisieprogramma's kijken, verwachten we niet dat het dezelfde mensen zijn als degenen die in het algemeen veel televisiekijken: de zogenoemde veelkijkers. Deze laatste zijn bij voorbeeld vooral te vinden in de groepen met lagere inkomens en lagere opleidingsniveaus (zie onder meer Gerbner 1984).

Om politieke programma's goed te kunnen volgen, zijn op zijn minst enige kennis van en inzicht in het politieke systeem en de daarin geldende regels en procedures vereist. Bovendien kan men de informatie die in dergelijke programma's wordt aangeboden pas redelijk plaatsen en interpreteren als men over de nodige algemene ontwikkeling beschikt. De meeste 'veelkijkers', met name de lager opgeleiden en jongeren onder hen, beschikken juist gemiddeld over minder politieke en algemene kennis. Deze verwerft men doorgaans eerst in voortgezette opleidingen en door ervaringen en geestelijke rijping gedurende de verdere levensloop. We verwachten daarom dat hoger opgeleiden en ouderen meer naar specifiek politieke televisieprogramma's kijken dan lager opgeleiden en jongeren.

Om de informatie in politieke krantartikelen te kunnen volgen en verwerken, gelden dezelfde vereisten. Meer kennis en inzicht in politieke en algemene zin zal dat bevorderen. Onze verwachting is daarom dat hoger opgeleiden en ouderen eveneens vaker de politieke berichten in kranten lezen dan lager opgeleiden en jongeren. In afwijking van hetgeen we stelden met betrekking tot kijken naar televisie, verwachten we echter dat het frequent lezen van politieke artikelen samengaat met vaker lezen van de krant in het algemeen. Immers, in tegenstelling tot televisieprogramma's waar het verschil tussen genres, bij voorbeeld tussen politieke programma's en amusementsprogramma's (shows, soap-opera's, raadselspelletjes etcetera), groot is in termen van complexiteit en vereiste cognitieve capaciteit, lopen verschillende krantartikelen wat dat betreft minder uiteen. Lezen van allerlei krantartikelen vergt intellectuele inzet en verschilt in die zin bij voorbeeld sterk van kijken naar amusementsprogramma's op televisie.²

Los van deze gemiddeld hogere capaciteit tot het verwerken van politieke media-inhouden van hoger opgeleiden en ouderen, en de directe invloed die dat heeft op het lezen en bekijken van dergelijke inhouden, heeft opleidingsniveau op nog andere wijzen effect op dit lezen en kijken. Hoger opgeleiden zijn meer dan lager opgeleiden getraind in het vertalen van sociale en economische problemen in politieke termen. Zij hebben meer oog voor de relaties tussen politiek en allerlei maatschappelijke verschijnselen. Zij zijn daarom in het algemeen ook meer geïnteresseerd in specifiek politieke berichtgeving. Deze interesse wordt bij hen bovendien nog gestimuleerd doordat zij doorgaans meer dan lager opgeleiden verkeren in kringen waarin op meer analytische wijze over politiek en beleid wordt gesproken en op politiek relevante zaken wordt ingegaan. In die kringen wordt het ook gewaardeerd als men goed op de hoogte is van de politieke situatie. Ook dat stimuleert bij hen de interesse in politieke berichtgeving. Hoger opgeleiden zullen dan ook niet alleen vaker dan lager opgeleiden naar politieke programma's kijken en politieke artikelen lezen omdat de daarin aangeboden informatie meer toegankelijk voor hen is, maar ook omdat zij meer in politieke informatie zijn geïnteresseerd. Naast de directe effecten verwachten we daarom ook indirecte effecten van opleiding op lezen van en kijken naar politieke media-genres via deze hogere politieke informatie-interesse.

Deze overwegingen en verwachtingen over de effecten van opleiding, leeftijd en politieke informatie-interesse op lezen van en kijken naar politieke artikelen en programma's, alsmede over de samenhang van deze specifieke vormen van mediablootstelling met lezen van kranten en kijken naar televisie in het algemeen, kunnen we in de volgende hypothesen samenvatten.

1. Frequentie van kijken naar politieke televisieprogramma's hangt niet of nauwelijks samen met tijd besteed aan kijken naar televisie in het algemeen.
2. Frequentie van lezen van politieke krantartikelen hangt samen met tijd besteed aan krantlezen in het algemeen.
3. Leeftijd en opleiding hebben, onafhankelijk van andere relevante factoren, positieve effecten op lezen van en kijken naar politieke media-inhouden.
4. Opleiding heeft bovendien een positief effect op politieke informatie-interesse en via dit laatste kenmerk indirecte effecten op lezen van en kijken naar politieke media-inhouden.

Een derde variabele die relevant kan zijn voor lezen van politieke krantartikelen en kijken naar politieke televisieprogramma's is sekse. Sociaal-wetenschappelijke verklaringen voor verschillen tussen mannen en vrouwen in deelname aan het politieke proces en daaraan gerelateerde gedragingen en attitudes zijn veelal in te delen in de volgende drie categorieën: sociaal-structurele, rolspecifieke en sociaal-psychologische verklaringen (cf. Welch 1977, Clark en Clark 1986).

De eerste verklaren man-vrouwverschillen vooral vanuit bestaande verschil-

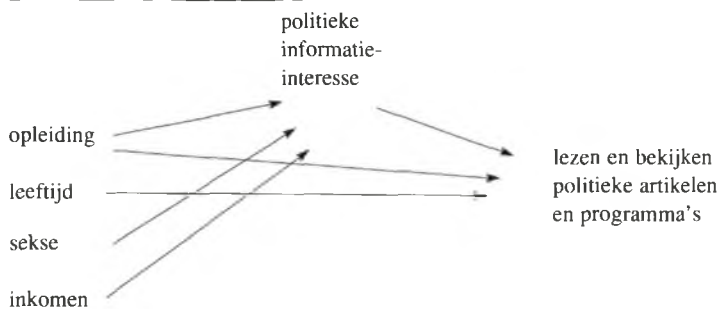
len in gemiddeld opleidingsniveau tussen de seksen. Vrouwen blijken in de in dit onderzoek gebruikte steekproef inderdaad significant lager opgeleid te zijn dan mannen (dit verband is overigens niet zo sterk: Pearson correlatie is .14). Dit betekent dat vrouwen in onze steekproef minder politieke artikelen zouden lezen en minder naar politieke programma's zouden kijken (mede) omdat zij gemiddeld minder opleiding hebben genoten dan mannen. De tweede categorie verklaringen, de rolspecifieke, gaat ervan uit dat vrouwen meer verplichtingen binnenshuis hebben. Zij zouden op die manier minder gestimuleerd worden zich bezig te houden met zaken die zich buiten de gezinssituatie afspelen. Als gevolg daarvan zouden zij minder zijn geïnteresseerd in politiek en daarom ook minder politieke artikelen en programma's lezen en bekijken. Bij de derde categorie verklaringen, de sociaal-psychologische, zijn verschillen in socialisatie tussen mannen en vrouwen belangrijk. Vrouwen zouden tijdens hun opvoeding andere waarden en normen internaliseren dan mannen. Politiek is daarbij meer een mannen- dan vrouwenaangelegenheid en vrouwen zouden om die reden minder geïnteresseerd zijn in politiek en zich minder op politiek in de media richten.

Het belang van opleiding, een centrale factor in de eerste categorie verklaringen, wordt in onze analyse al onderzocht omdat deze variabele deel uitmaakt van het onderzoeksmodel (zie eerder deze paragraaf). De factoren genoemd bij de andere twee verklaringen: vrouwen hebben meer verplichtingen binnenshuis en hebben 'vrouwelijke' waarden geïnternaliseerd tijdens de socialisatie, kunnen we niet onderscheiden van elkaar in het analysemodel opnemen, omdat we niet over adequate gegevens beschikken. Wel kunnen we het effect van de variabele 'geslacht', als globale indicator van beide genoemde factoren te zamen, op lezen en bekijken van politieke artikelen en programma's onderzoeken. We formuleren daartoe de volgende (vijfde) hypothese.

5. Mannen hebben meer interesse in politieke berichtgeving en lezen daarom vaker politieke krantartikelen en kijken meer naar politieke televisieprogramma's dan vrouwen, dit onafhankelijk van andere relevante factoren als verschillen in opleiding en leeftijd.

De psycholoog Abraham Maslow stelt in zijn theorie over menselijke behoeften dat deze hiërarchisch geordend zijn. Naarmate aan de zogenoemde 'basic needs', dat wil zeggen aan de behoeften aan fysieke veiligheid en zekerheid, beter is voldaan, zullen mensen meer streven naar het bevredigen van hogere behoeften, de zogenaamde 'growth needs' (zie Miller en Buckhout 1973: 424-428). Zulke hogere behoeften betreffen met name verdere geestelijke ontplooiing en meer belangstelling voor brede maatschappelijke en politieke aangelegenheden. Als we ervan uitgaan dat de fysieke behoeften van mensen meer zijn zeker gesteld naarmate zij hogere inkomens hebben, dan kunnen we, redenerend vanuit Maslows theorie, verwachten dat mensen uit de hogere inkomensgroepen meer interesse hebben in politieke berichtgeving en daarom ook vaker politieke krantearti-

Figuur 1: Pijlendiagram van het te analyseren model

kelen en televisieprogramma's zullen lezen en bekijken. Hierbij volgt onze zesde hypothese.

6. Mensen met hogere inkomens hebben meer interesse in politieke berichtgeving en zullen als gevolg daarvan vaker politieke krant artikelen en televisieprogramma's lezen en bekijken dan mensen met lagere inkomens, dit weer onafhankelijk van andere relevante factoren als verschillen in leeftijd, opleiding en sekse.

De eerste twee hypothesen zijn te toetsen door de correlaties te berekenen tussen kijken naar politieke programma's en kijken naar televisie in het algemeen en tussen lezen van politieke artikelen en lezen van kranten in het algemeen. De hypothesen 3 tot en met 6 zijn te toetsen door causale analyse volgens het pijlendiagram dat is weergegeven in figuur 1. De pijlen geven de richting van de in hypothesen veronderstelde (positieve) effecten aan.

3. Gegevens en operationaliseringen

Gegevens over lezen van en kijken en luisteren naar specifiek politieke artikelen en programma's zijn weinig voorhanden, met name niet in bestanden waarin ook voldoende gegevens over sociaal-structurele en subjectieve kenmerken van ontvangers zijn opgenomen. Het gegevensbestand van het grootschalige MASSAT '89-survey van de vakgroep communicatiewetenschap van de Nijmeegse universiteit bevat echter wel enig geschikt materiaal. Het bevat naast data over sociale achtergrond en informatie-interesses van respondenten ook gegevens over het lezen van politieke berichtgeving in kranten en het kijken naar de typisch politieke televisieprogramma's 'Den Haag Vandaag' en 'Het Binnenhof'. De gegevens zijn begin 1989 verzameld³ en worden, na te zijn gewogen op combinaties van de kenmerken 'geslacht', 'leeftijdsklasse', 'burgerlijke staat' en 'urbanisatiegraad', voldoende representatief geacht voor onderzoek naar objectieve en

subjectieve determinanten van genoemd mediagebruik onder de Nederlandse bevolking van 16-73 jaar. In totaal zijn gegevens verkregen over 956 respondenten. Bijzonderheden over het survey-materiaal zijn te vinden in Arts e.a. (1990). Hieronder beschrijven we kort de in het onderhavige onderzoek gebruikte operationaliseringen.

Lezen van politieke kranteartikelen is geoperationaliseerd door een schaal die is verkregen door optelling van twee items over de frequentie waarin respondenten de berichtgeving over de nationale en internationale politiek in kranten lezen. De betrouwbaarheid van deze variabele is .90 (Cronbach's alpha).

Kijken naar Den Haag Vandaag is gemeten door de respondenten te vragen naar het aantal keren dat zij doorgaans per week naar dit programma keken. Deze variabele bleek nogal scheef verdeeld: 53 procent van de respondenten gaf bij voorbeeld op nooit te kijken. Een dergelijke scheve verdeling kan de resultaten beïnvloeden van multiple regressie, de techniek die we bij de analyses hebben toegepast (zie de volgende paragraaf). Om enig inzicht in de mate van die beïnvloeding te krijgen, hebben we transformaties van deze variabele uitgetoetst. Door de antwoordcategorieën op twee manieren samen te trekken, hebben we andere verdelingen tot stand gebracht. De ene transformatie leverde een redelijke verdeling op, maar reduceerde het aantal categorieën tot slechts drie. (Zo'n gering aantal categorieën kan op zichzelf weer de analyseresultaten beïnvloeden.) De andere transformatie resulteerde in een matig scheve verdeling en vijf categorieën. In totaal beschikten we zo over drie modificaties van dezelfde variabele die alle op een specifieke manier meer of minder geschikt waren voor het uitvoeren van multiple regressie. We hebben de analyses uiteindelijk drie keer uitgevoerd, telkens met een van de modificaties in het analysemodel. De resultaten van de drie analyses verschilden zo weinig, dat wij menen enig vertrouwen te kunnen hebben in de geldigheid ervan. Uiteraard blijft de nodige voorzichtigheid bij de interpretatie van de resultaten geboden.

Kijken naar Het Binnenhof is gemeten door respondenten te vragen of zij zelden of nooit, soms, regelmatig, vaak of bijna altijd naar dit programma keken als het werd uitgezonden. Ook deze variabele bleek scheef verdeeld te zijn. Op vergelijkbare wijze als bij voorgaande variabele hebben wij gecontroleerd in hoeverre dit de resultaten van de analyses kan hebben beïnvloed. Ook deze controle suggereerde dat we het nodige vertrouwen in de empirische bevindingen kunnen hebben.

Politieke informatie-interesse is geoperationaliseerd door een schaal die is verkregen door optelling van twee items over de mate waarin respondenten geïnteresseerd zijn in informatie over de politieke besluitvorming, het regeringsbeleid en de opvattingen van politieke partijen. De betrouwbaarheid van deze variabele is .88 (Cronbach's alpha).

Opleidingsniveau is gemeten door de hoogst voltooide opleiding van respon-

denten te scoren van 2 (alleen lagere school) tot 6 (voltooide universitaire opleiding oude stijl, tweede fase universitaire opleiding of gepromoveerd).

Leeftijd en sekse zijn op gebruikelijke wijze gemeten via vermeld geboortjaar en geslacht.

Inkomen is gemeten als het netto-maandinkomen van het huishouden waarvan respondenten deel uitmaken. De variabele kent de volgende vijf categorieën: (1) minder dan 1500,-; (2) meer dan 1500,- en minder dan 2500,-; (3) meer dan 2500,- en minder dan 3250,-; (4) meer dan 3250,- en minder dan 5000,-; (5) meer dan 5000,-.

4. Analyse

Allereerst hebben we onderzocht of frequent kijken naar politieke televisieprogramma's niet samenhangt met veel televisiekijken in het algemeen en of lezen van politieke krant artikelen daarentegen wel samenhangt met veel krantlezen in het algemeen (hypothesen 1 en 2). Hiervoor hebben we de Pearson correlaties berekend tussen de frequentie van kijken naar politieke programma's, in dit geval naar Den Haag Vandaag en naar Het Binnenhof, en de totale tijd besteed aan kijken naar televisie. Beide correlaties bleken afwezig (respectievelijk .02 en .002; verre van significant). Deze bevindingen ondersteunen daarmee hypothese 1. We berekenden vervolgens de Pearson correlatie tussen de frequentie van lezen van politieke krant artikelen en tijd besteed aan krantlezen in het algemeen. Deze correlatie bedraagt .36, is significant ($p < .01$), en daarom in overeenstemming met hypothese 2.

Om de hypothesen 3 tot en met 6 te toetsen hebben we padanalyse door middel van regressievergelijkingen toegepast (kleinste kwadratenschattingen); zie onder meer Asher (1976) en Kenny (1979). Het probleem van de ontbrekende scores hebben we ondervangen door het toepassen van 'listwise deletion' (zie Nie e.a. 1975). Het aantal onderzoekseenheden liep daardoor terug tot 712.

De hypothesen 3 tot en met 6 zijn al schematisch weergegeven in het formele pijlendiagram van figuur 1 in paragraaf 2. We kunnen dit diagram statistisch weergegeven door onderstaand stelsel van regressievergelijkingen.

$$X_5 = b_{5,1} X_1 + b_{5,2} X_2 + b_{5,3} X_3 + b_{5,4} X_4 + e_5$$

$$X_{i(i=6..8)} = b_{i,1} X_1 + b_{i,2} X_2 + b_{i,3} X_3 + b_{i,4} X_4 + b_{i,5} X_6 + e_{i(i=6..8)}$$

waarbij:

X_1 = opleidingsniveau, X_2 = leeftijd, X_3 = sekse, X_4 = inkomen, X_5 = politieke informatie-interesse, X_6 = lezen politieke krant artikelen, X_7 = kijken naar Den Haag Vandaag, X_8 = kijken naar Het Binnenhof, e_5 en e_i zijn residuele termen

De padcoëfficiënten, berekend volgens deze regressievergelijkingen, zijn weer-

Tabel 1: Gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten (padcoëfficiënten) met tussen haakjes de t-waarden

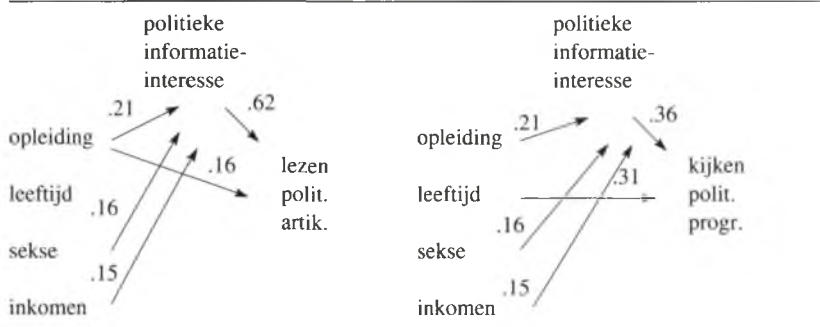
	opleiding	leeftijd	seks	inkomen	pol. info-inter.	R ²
pol. info-interesse	.21* (5.6)	.05 (1.4)	.16* (4.5)	.15* (4.1)		.124
lezen pol. krantart.	.16* (5.3)	.02 (.4)	.00 (.1)	.02 (.7)	.62* (21.3)	.472
kijken Den Haag Vand.	.03 (.4)	.31* (9.1)	.03 (.9)	.05 (1.6)	.36* (10.1)	.235
kijken Het Binnenhof	-.03 (-0.8)	.37* (7.5)	-.05 (-1.3)	.00 (.0)	.30* (8.1)	.157

* Significante coëfficiënt (alpha = .025, eenzijdige toets)

gegeven in tabel 1. In de eerste kolom staan de afhankelijke variabelen (X_5 tot en met X_8). De volgende vijf kolommen bevatten de gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten behorend bij de onafhankelijke variabelen (X_1 tot en met X_6) zoals die boven de kolommen zijn vermeld. Tussen haakjes staan de t-waarden. Een absolute t-waarde groter dan 2 wil zeggen dat betreffende coëfficiënten significant zijn (alpha .025, eenzijdige toetsing). De laatste kolom bevat de proporties verklaarde variantie.

In figuur 2 hebben we de empirisch gevonden pijlendiagrammen weergegeven. Voor niet-significante paden (geen effecten aanwezig) hebben we de pijlen weggelaten. We hebben alleen de diagrammen voor lezen van politieke krantartikelen en kijken naar Den Haag Vandaag weergegeven. Het pijlendiagram voor kijken naar Het Binnenhof ziet er globaal hetzelfde uit als dat voor

Figuur 2: Pijlendiagrammen met significante paden en padcoëfficiënten

kijken naar Den Haag Vandaag. Om het geheel overzichtelijk te houden hebben we het eerste weggelaten. Padcoëfficiënten zijn boven de pijlen geplaatst. Eveneens om het geheel overzichtelijk te houden hebben we alleen de gestandaardiseerde padcoëfficiënten weergegeven.

Uitgaande van de analyseresultaten, zoals weergegeven in tabel 1 en figuur 2, kunnen we het volgende concluderen ten aanzien van de in de hypothesen 3 tot en met 6 uitgesproken verwachtingen.

Effecten van opleiding en leeftijd. Opleiding blijkt een direct effect te hebben op politieke informatie-interesse en via dit kenmerk indirecte positieve effecten op lezen van politieke artikelen en kijken naar politieke programma's. Deze bevindingen ondersteunen hypothese 4.

De bevindingen zijn minder eenduidig ten aanzien van de verwachtingen van hypothese 3. Opleiding blijkt een direct positief effect te hebben op lezen van politieke krantartikelen; 'direct' wil in dit geval zeggen 'niet door politieke informatie-interesse bemiddeld'. Dit is in overeenstemming met hypothese 3. Echter, de verwachte directe positieve effecten van opleiding op kijken naar Den Haag Vandaag en naar Het Binnenhof zijn niet aanwezig.

Leeftijd blijkt wel een positief effect te hebben op kijken naar politieke televisieprogramma's, zoals verwacht in hypothese 3. Echter, het verwachte directe positieve effect van leeftijd op lezen van politieke krantartikelen is empirisch niet aanwezig.

De directe effecten van opleiding en leeftijd op televisiekijken en krantlezen zijn daarmee diametraal tegengesteld. Waar een directe invloed van opleiding aanwezig is (krantlezen), is die van leeftijd afwezig, waar een directe invloed van opleiding afwezig is (televisiekijken), is die van leeftijd aanwezig.

Deze diametraal tegengestelde directe effecten van opleiding en leeftijd op politieke krante- en televisie-inhouden zijn ex-post-facto als volgt te interpreteren. Televisieprogramma's worden in Nederland in verregaand gepopulariseerde vorm aangeboden. Dat geldt ook voor specifiek politieke programma's, hoewel niet in die mate als voor het gemiddelde televisieprogramma (bijvoorbeeld voor amusementsprogramma's). Politieke krantartikelen zijn over het algemeen in mindere mate geschikt voor het brede publiek. Lezen van krantartikelen vergt bovendien zonder meer al meer intellectuele capaciteit dan televisiekijken. Wellicht dat daarom de intellectuele vorming opgedaan tijdens de formele schoolopleiding wel differentieert ten aanzien van lezen van politieke krantartikelen, maar niet ten aanzien van kijken naar politieke televisieprogramma's. De aanwezigheid van een direct effect van leeftijd op televisiekijken, respectievelijk afwezigheid van een dergelijk effect op krantlezen, kunnen we in het verlengde hiervan als volgt interpreteren. De algemene verbreding van de kennishorizon die het gevolg is van verdere geestelijke rijping tijdens de levens-

loop is van dien aard dat zij het volgen van politieke televisieprogramma's vergemakkelijkt (zie ook paragraaf 2). De in het gewone leven opgedane kennis en inzicht zouden daarentegen het volgen van politieke krantartikelen niet of nauwelijks vergemakkelijken. Daarvoor is, zoals we al stelden, blijkbaar het type intellectuele capaciteit vereist dat men vooral opdoet tijdens de opleiding binnen het formele schoolsysteem.

Opleiding stimuleert overigens wel de politieke informatie-interesse dusdanig dat hoger opgeleiden (gecontroleerd voor andere relevante factoren) per saldo toch meer dan lager opgeleiden kijken naar politieke programma's. Deze werking is echter geen directe, zij verloopt via politieke informatie-interesse (zie tweede pijlendiagram in figuur 2).

Effecten van sekse en inkomen. Mannen blijken, zoals in hypothese 5 werd verondersteld, inderdaad meer interesse in politieke berichtgeving dan vrouwen en als gevolg daarvan vaker politieke krantartikelen te lezen en meer naar Den Haag Vandaag en Het Binnenhof te kijken. Directe effecten van sekse op blootstelling aan politieke media-inhouden blijken afwezig te zijn. Bij de beschrijving van het conceptueel model in paragraaf 2 gaven we al aan dat op basis van de hier gebruikte gegevens niet is uit te maken welke aandelen van genoemde indirecte effecten van sekse op lezen van en kijken naar politieke media-inhouden het gevolg zijn van rolspecifieke (verschillen in taken in en zorgen om de huishouding tussen mannen en vrouwen) danwel van sociaal-psychologische factoren (verschillen in waarden en normen die mannen en vrouwen in de opvoeding internaliseren). De sociaal-structurele factor (verschillen in opleiding tussen mannen en vrouwen) speelt bij genoemde indirecte effecten van sekse in ieder geval niet mee, omdat we opleiding als afzonderlijke determinant in de analysemodellen hebben opgenomen.

De analyseresultaten geven verder aan dat mensen uit huishoudens met hogere inkomens meer belangstelling hebben voor politieke berichtgeving en als gevolg daarvan vaker politieke krantartikelen lezen en naar politieke televisieprogramma's kijken dan mensen uit huishoudens met lagere inkomens. Daarmee vindt ook de zesde hypothese ondersteuning in de empirie. Directe effecten van huishoudinkomen op blootstelling aan politieke media-inhouden blijken afwezig.

5. Samenvatting en slotbeschouwing

De politieke denkbeelden van burgers komen mede tot stand via de massamedia. Het politieke proces is in die zin niet te scheiden van wat pers en omroep erover berichten (cf. Gronbeck 1990: 211). In verband daarmee is het van belang te weten in welke mate verschillende bevolkingscategorieën de krant, radio en tele-

visie gebruiken om zich op de hoogte te stellen van de politieke gang van zaken. In dit onderzoek konden we, vanwege gebrek aan adequate gegevens, slechts een bescheiden begin maken met een eerste verkenning van deze vraagstelling. We hebben ons daarbij wel kunnen richten op mediarubrieken die in verband met de berichtgeving over wat zich binnen de politiek-representatieve instituties afspeelt van groot belang zijn, namelijk op politieke krant artikelen en de politieke televisieprogramma's 'Den Haag Vandaag' en 'Het Binnenhof'.

Samengevat kwamen we tot de volgende bevindingen. Hoger opgeleiden, mensen uit huishoudens met hogere inkomens en mannen lezen vaker politieke artikelen in de krant en kijken vaker naar politieke televisieprogramma's als Den Haag Vandaag en Het Binnenhof dan lager opgeleiden, mensen uit huishoudens met lagere inkomens en vrouwen. Dat blijkt vooral het gevolg te zijn van hun grotere interesse in politieke berichtgeving. Een hogere opleiding blijkt daarnaast nog direct, dat wil zeggen los van een grotere politieke informatie-interesse, het lezen van politieke krant artikelen te bevorderen. Deze bevindingen zijn alle in overeenstemming met het in paragraaf 2 geformuleerde theoretische model.

In tegenstelling tot de verwachting blijkt leeftijd geen enkel effect te hebben op het lezen van politieke kranteberichten (zie hypothese 3, waarin een direct positief effect werd verondersteld). Er bleek wel een direct positief effect van leeftijd op kijken naar Den Haag Vandaag en naar Het Binnenhof te zijn. Dat is weer wel in overeenstemming met betreffende hypothese. Theoretische duidingen van alle bevindingen die de hypothese ondersteunen zijn al gegeven in paragraaf 2. Mogelijke ex-post-facto verklaringen voor de niet verwachte bevinding hebben we al in de vorige paragraaf geformuleerd, bij de bespreking van de bevindingen.

Comstock (1989) stelt dat hoewel krant en televisie beide dagelijks brede bevolkingsgroepen bereiken, televisie juist degenen bereikt die de krant niet of nauwelijks lezen. Televisie zou ook typisch de groepen bereiken die de politiek negeren (Comstock 1989: 155). Van deze beweringen gaat de suggestie uit dat politieke televisieprogramma's juist de categorieën bereiken die minder de politieke kranteberichten lezen en die gemiddeld minder deelnemen aan het politieke proces. Gezien de hier gepresenteerde bevindingen lijkt zo'n veronderstelling wat voorbarig. Onze bevindingen geven aan dat politieke inhouden in beide media een groter bereik hebben onder dezelfde maatschappelijke groeperingen, namelijk onder de hoger geschoolden, hogere inkomensgroepen en mannen. Een uitzondering vormen de ouderen die meer dan jongeren naar politieke televisieprogramma's blijken te kijken, maar niet vaker politieke krant artikelen blijken te lezen.

Als we de bevindingen van recent onderzoek naar (conventionele) politieke participatie in Nederland in ogenschouw nemen, lijkt het er evenmin op dat politieke televisieprogramma's juist de minder politiek actieve bevolkingscatego-

rieën bereiken. Zo bleek uit dat onderzoek dat lager opgeleiden en vrouwen minder politiek actief in conventionele zin zijn dan hoger opgeleiden en mannen (Elsinga 1985, Castenmiller 1988). Deze categorieën kijken volgens de hier gepresenteerde bevindingen ook minder naar politieke televisieprogramma's. Geringe politieke participatie, gebrek aan interesse in politieke berichtgeving en negeren van specifiek politieke media-inhouden, ook die op televisie, lijken aldus als symptomen van het syndroom 'algehele politieke apathie' bij dezelfde categorieën meer voor te komen.

Noten

1. Deze activiteiten passen niet alleen binnen de wat bredere definities van politieke participatie, onder meer binnen die van Olsen (1973: 186) en Van Deth (1980: 2), zij maken ook deel uit van theoretisch gefundeerde indelingen van vormen van politieke participatie; bij voorbeeld van die van Lane (1959: 45-94) en van Olsen (1973: 186).

2. In eerder onderzoek (Van Snippenburg 1991) bleek dat opleiding en leeftijd, gecontroleerd voor elkaar en andere relevante predictoren, duidelijk positieve effecten hebben op de tijd besteed aan krantlezen in het algemeen.

3. De gegevens zijn verzameld door middel van een mondelinge enquête afgenomen bij een aselekt getrokken steekproef (volgens een tweetraps procedure) van de Nederlandse bevolking tussen 16 en 73 jaar.

Geraadpleegde literatuur

- Arts, K., E. Hollander, K. Renckstorf en P. Verschuren (1990), *Grootschalig onderzoek naar media-uitrusting, media-exposure en mediagebruik in Nederland 1989: Verantwoording en beschrijving van de data*. Nijmegen: Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen.
- Asher, H.B. (1976), *Causal modeling*. Beverly Hills: Sage Publications.
- Castenmiller, P. (1988), *Participatie in beweging*. Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Clark, C., en J. Clark (1986), Models of gender and political participation in the United States. *Women & Politics*, 6, 5-25.
- Comstock, G. (1989), *The evolution of American television*. Newbury Park: Sage Publications.
- Deth, J.W. van (1980), *Politics, protest and participation*. Paper ECPR Congress Florence.
- Elsinga, E. (1985), *Politieke participatie in Nederland*. Amsterdam: CT-Press.
- Gerbner, G. (1984), Political functions of television viewing: A cultivation analysis. In: G. Melischek, K.E. Rosengren en J.G. Stappers (red.), *Cultural indicators: an international symposium*. Wenen: Österreichischer Akademie der Wissenschaften, 329-344.
- Gronbeck, B.E. (1990), Popular culture, media, and political communication. In: D.L. Swanson en D. Nimmo, *New directions in political communication*. Newbury Park: Sage Publications.
- Kenny, D.A. (1979), *Correlation and causality*. New York: John Wiley & Sons Inc.
- Lane, R.E. (1959), *Political life, why and how people get involved in politics*. New York: Free Press.

- Miller, G.A., en R. Buckhout (1973), *Psychology: The science of mental life* (2e ed.). New York: Harper & Row.
- Nie, N.H., C.H. Hull, J.G. Jenkins, K. Steinbrenner en D.H. Bent (1975), *SPSS: Statistical package for the social sciences* (2e ed.). New York: McGraw-Hill.
- Olsen, M.E. (1973), A model of political participation stratification. *Journal of Political and Military Sociology*, 1, 183-200.
- Snippenburg, L.B. van (1991), Determinanten van kijken en luisteren naar, en lezen van algemeen informatieve media-inhouden. In: H. Bouwman, P. Nelissen en M. Vooijs (red.), *Tussen vraag en aanbod: Optimalisering van de informatievoorziening*. Amsterdam: Otto Cramwinkel Uitgever.
- Verwey, M. (1986), Verklaring kijkfrequentie tv-actualiteitenrubrieken: Een causale analyse. *Massacommunicatie*, 14, 144-155.
- Welch, S. (1977), Women as political animals? A test of some explanations for male-female political participation differences. *American Journal of Political Science*, 21, 711-729.